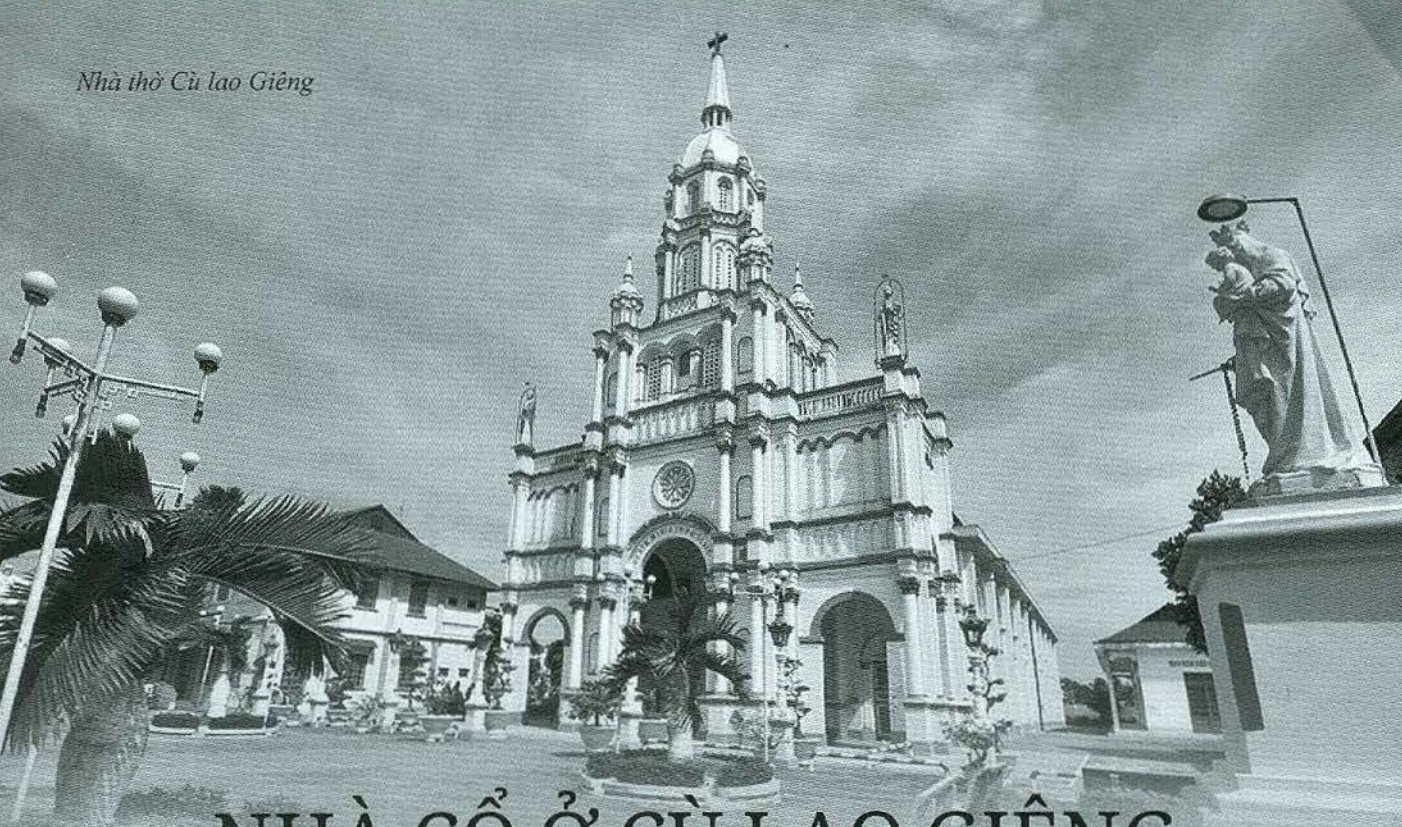

NHÀ CỔ Ở CÙ LAO GIÊNG

Thái Thị Phương Mai

Lược sử Cù lao Giêng

Cù lao Giêng là một trong những cù lao lâu đời và nổi tiếng xinh đẹp ở đồng bằng sông Cửu Long, thuộc huyện Chợ Mới, tỉnh An Giang.

Địa giới hành chính của Cù lao Giêng bao gồm ba xã: Tân Mỹ, Mỹ Hiệp và Bình Phước Xuân. Chiều dài khoảng 12km, rộng 7km; cách địa phận thành phố Long Xuyên 17km, thành phố Hồ Chí Minh khoảng 183km. Do Cù lao Giêng nằm giữa sông Tiền nên đất đai được phù sa bồi đắp màu mỡ, trù phú; hệ thống thủy lợi nội đồng thuận lợi cho sản xuất nông nghiệp.

Nhiều tài liệu cho biết, từ thế kỷ XVI đã có những nhóm lưu dân Việt tìm về phương Nam khai khẩn đất hoang, mở đất lập làng và lưu lại nơi này. Cù lao Giêng được biết đến như là một trong những cù lao phía Nam có

cư dân đến sinh sống sớm nhất. “Lịch sử An Giang” có viết: “Vào khoảng năm 1700, khi Thống suất Nguyễn Hữu Cảnh (1650 – 1700) được chúa Nguyễn Phúc Chu phái vào miền Nam kinh lược và bình định đất này, thì Cù lao Giêng được những di dân từ miền Trung theo chân ông Cảnh vào đây lập nghiệp. Thuở ấy, nơi đây hãy còn rất hoang sơ, nhiều rừng rậm và thú dữ”.

Địa thế xưa nay hiểm, là cù lao chia con sông Tiền thành hai nhánh, sở hữu phong cảnh hoang sơ nhưng rất phì nhiêu, xinh đẹp nên ngoài tên gọi phổ biến và quen thuộc Cù lao Giêng, có thời nơi đây còn gắn với tên cù lao Doanh Châu. Ngụ ý sắc cảnh phi thường, tựa cõi tiên. Năm 1757, chúa Nguyễn Phúc Khoát cho xây dựng các trại, đồn binh dọc bờ sông để tạo thế đường thủy chiến lược từ Gia Định qua

các ngã Nam Vang, Chân Lạp. Ông còn cho lập đạo Tân Châu (bao gồm các huyện Tân Châu, Phú Tân và Chợ Mới của An Giang ngày nay), khi ấy trại binh của đạo Tân Châu đóng tại bãi Dinh (nay là Cù lao Giêng). *Gia Định thành thông chí* của Trịnh Hoài Đức ghi rằng: “Dinh Châu, tục gọi là Cù lao Giêng, ở thượng lưu Tiền Giang, cách trấn về phía tây 117 dặm. Trước kia là đất thuộc đạo Tân Châu, ở đây có dân cư của 4 thôn: Toàn Đức, Mỹ Hưng, Toàn Đức Đông và Phú Hưng. Phía tây nam có cù lao nhỏ dân cư của 3 thôn: Tân Phước, Phú An và Tân Tịch ở đây. Phía đông nam có cù lao nhỏ dân cư của thôn Tân Thới ở đó. Ba cù lao này đứng sòng vai nhau, bốn phía đều sông nước, nghiêm nhiên trở thành dáng dấp ba đảo tiền Bồng Lai, Phương Trượng, Doanh Châu vậy”.

Nhà cổ (102 tuổi) của gia đình ông Nguyễn Kim Trọng

Đầu thế kỷ XVIII, Cù lao Giêng trở thành nơi trú thân của những con chiên Công giáo khi nhà Nguyễn ban hành lệnh cấm và truy đuổi gắt gao người mộ đạo. Trên bước đường lưu lạc, họ tìm đến và ở lại nơi đây. Rồi từ đó xây dựng các cơ sở tôn giáo, truyền giáo và phát triển giáo dân.

Qua những đổi thay của các thời kỳ lịch sử, không chỉ Thiên Chúa giáo, mà Cù lao Giêng nói riêng và Chợ Mới nói chung còn là nơi quy tụ và phát triển của nhiều hệ phái, tôn giáo khác như: Phật giáo, Hòa Hảo, Cao Đài, Tin Lành... Sự chung sống hòa hợp đã tạo nên nếp sinh hoạt văn hóa, tín ngưỡng vô cùng đặc sắc, đa dạng và ra đời những công trình kiến trúc đời sống, tôn giáo độc đáo, riêng biệt so với nhiều nơi khác.

Cùng với Thánh đường Cù lao Giêng, Tu viện Phanxico, Tu viện dòng Chúa Quan Phòng, Thành Hoa tự, Phủ thờ Nguyễn tộc, Dương Công phủ, đình Tân Mỹ... Cù lao Giêng còn sở hữu những ngôi nhà cổ, có thời gian tồn tại hàng thế kỷ. Nhà cổ là một phần không thể thiếu trong quần thể kiến trúc văn hóa, lịch sử Cù lao Giêng. Những ngôi

nhà thấp thoáng sau hàng cây, khu vườn xanh mát là nơi in dấu đậm nét đời sống, tinh thần, văn hóa cư dân bản địa.

Nhà cổ Cù lao Giêng

Cù lao Giêng bao gồm 3 xã: Tân Mỹ, Mỹ Hiệp và Bình Phước Xuân. Theo khảo sát của chúng tôi, hiện nay Cù lao Giêng còn lại khoảng trên dưới 6 ngôi nhà cổ. Trong đó, một ngôi nhà cổ đã hoàn toàn bị tháo dỡ, ba ngôi nhà thay đổi mới, không còn nguyên hiện trạng. Số còn lại đều có tu sửa, chỉnh trang nhưng còn giữ được không gian, chi tiết cổ xưa, phối cảnh và nội thất vẫn được bảo toàn, lưu giữ. Nhà cổ Cù lao Giêng đa phần hướng mặt ra sông. Hầu hết thuộc địa bàn xã Tân Mỹ, huyện Chợ Mới.

Nhà cổ Cù lao Giêng có mặt từ những năm đầu thế kỷ XX. Nhắc đến ngôi nhà, ta liền nghĩ đến không gian giản dị, mộc mạc, bình yên đến tận thân thuộc. Ngoài là nơi “an cư lạc nghiệp”, họp mặt, sinh hoạt và thư giãn, ngôi nhà còn phản ánh địa vị xã hội, tiềm lực kinh tế, trình độ tri thức – văn hóa, tín ngưỡng, nhân sinh quan và cảm quan nghệ thuật gia chủ. Thời gian xây dựng tương đối gần hoặc có

thể cùng lúc, nhưng những ngôi nhà cổ ở Cù lao Giêng có dáng vẻ riêng, không trùng lặp. Không gian, kiến trúc, nội thất thể hiện sở thích, nhu cầu và thẩm mỹ cá nhân. Tuy vậy, qua tìm hiểu, chúng tôi thấy nhà cổ Cù lao Giêng vốn phát triển từ hai kiểu nhà chính:

1. Kiểu nhà gạch

Được xây dựng năm 1916, ngôi nhà của ông Nguyễn Kim Trọng (tự Sáu Thành) tọa lạc ở số nhà 33, ấp Tấn Phú, xã Tấn Mỹ, huyện Chợ Mới, tỉnh An Giang vẫn giữ được khá nguyên vẹn kiểu nhà cổ kiến trúc sân vườn, ba gian hai chái, tường gạch thẻ xưa.

Tài liệu còn lưu ở Nhà thờ Cù lao Giêng (nơi được sách *Kỷ lục An Giang – 2009* công nhận là “ngôi nhà thờ xưa nhất của tỉnh”) có ghi rằng: “Khoảng năm 1875, dưới triều vua Tự Đức, linh mục Augustinus – Baptista Gazignol cho xây dựng một lò gạch tại Cù lao Giêng để chuẩn bị gạch. 4 năm sau, năm 1879, khởi công xây dựng nhà thờ Cù lao Giêng, đến 10 năm sau, dưới triều vua Đồng Khánh mới hoàn thành. Đa phần vật liệu xây dựng đều được chuyên chở từ Pháp sang”. Có thể từ sự kiện trên, việc áp dụng gạch thẻ xây dựng các công trình kiến trúc, nhà ở Cù lao Giêng dần trở nên thịnh hành.

Từ vật liệu dễ thấy xa hơn, những giá trị lịch sử, văn hóa một giai đoạn:

Nhà cổ của ông Trọng có một cửa chính. Từ cửa chính đi vào là khu vực nhà chính. Là không gian sinh hoạt gia đình. Nhà chính có hai cửa bên, trái phải đối xứng. Ở giữa là khu vực bàn thờ gia tiên. Chiếc bàn phía trước để trà nước, tiếp khách. Phía gần cửa bên trái có một bộ ngựa ván. Phía cửa phải thông ra khu nhà bếp.

Nơi thờ tự có các bức liên bằng gỗ càn xà cừ, họa tiết thủ công tỉ mỉ. Trên vách là ảnh thờ hai cụ thân sinh của ông Trọng. Bên trái khu vực bàn thờ có một số

ảnh chân dung trắng đen của ông bà xưa cùng các bài thờ, bài viết thể hiện sự thành kính, tri ân cội nguồn, tổ tiên do ông Trọng chấp bút. Ngôi nhà đã trải qua 5 thế hệ. Được biết, ông Hồ Đốc Thiệt - ông ngoại của ông Trọng, xưa là tổng An Bình, quận Chợ Mới, tỉnh An Giang - là người xây dựng ngôi nhà. Khi ông Trọng mất, nhà do vợ và con gái ông sắp xếp, quản lý. Anh Ngô Thanh Tân, cháu ngoại ông Trọng, hiện đứng tên sở hữu.

Vật liệu xây dựng chủ yếu là loại gạch xưa, có hoa văn chìm in trên bề mặt. Bên trong nhà bày trí bàn ghế, đồ vật bằng gỗ quý. Các hoa văn đắp theo tường một số nơi bên trong và ngoài, chủ yếu là hoa lá, sóng nước, kỹ thuật đắp đơn giản, mộc mạc mà vẫn tinh tế, sang trọng. Nhà gạch của gia đình ông Trọng tiêu biểu cho giai đoạn đầu kiến trúc xây dựng ở Cù lao Giêng. Đây là loại vật liệu đòi hỏi về mặt kỹ thuật xây, đắp. Hơn thế kỹ vẫn giữ được tính bền vững. Năm 2016, ngôi nhà đã được địa phương công nhận và treo bằng vinh danh 100 tuổi. Một số chỗ do thời tiết, nắng mưa làm bong tróc lớp xi măng nhưng phần gạch vẫn rất chắc chắn. Gia chủ không sơn trát để giữ nét nguyên sơ, trầm mặc của ngôi nhà.

Nhà gạch cổ ở Cù lao Giêng còn có Hồ Phú Đường, tọa lạc số 650, ấp Tấn Bình, xã Tấn Mỹ. Ngôi nhà đã có sự tu sửa, thay mới. Lớp gạch thẻ xưa thay bằng gạch hiện nay. Mái ngói cũ thay bằng tol lạnh, sơn đỏ sẫm. Nhiều chi tiết bị thay đổi, không còn giữ được nguyên trạng.

2. Kiểu nhà sàn gỗ

Kiểu kiến trúc chính còn lại là nhà cổ sàn gỗ, tọa lạc số nhà 452, ấp Tấn Phước, xã Tấn Mỹ, huyện Chợ Mới. Ông Trần Quốc Bửu - gia chủ hiện nay, thuộc thế hệ thứ ba của dòng họ cho biết ngôi nhà xây dựng vào năm 1930 (trên liên thờ có ghi), hoàn thành năm 1937.

Ngôi nhà có ba gian hai chái,

mái lợp ngói âm dương, một cửa chính giữa nhà thông ra sân và một cửa ra vào bên trái. Phía ngoài ít trang trí hoa văn, chỉ vài mẫu nhỏ do thợ xây đắp nổi. Chủ yếu hình mặt trời cách điệu và kỷ hà tam giác, tròn, đôi xứng. Nhà không có hàng ba phía trước. Và tầng mái tương đối cao.

Vật liệu chính xây dựng ngôi nhà là gỗ căm xe. Đây là loại gỗ quý hiếm, chủ yếu phân bố ở miền Trung, chất lượng như gỗ lim phía Bắc. Gỗ căm xe dày, mịn và bền. Không chỉ chống mối mọt, nắng mưa, còn được dùng đóng tàu đi biển, đồ cao cấp, làm

tà vẹt... Cột chính của nhà là gỗ đặc, nguyên khối. Khác với kỹ thuật ghép nối nhà gỗ Bắc bộ, người Nam bộ xưa thường dùng kỹ thuật đóng kèo và đòn tay kiểu guốc chèo. Đời sống đặc thù sông nước là lý do chất gỗ được dùng để xây dựng, làm nhà Nam bộ. Gỗ sau khi hóa sinh, được ngâm dưới lớp bùn của sông hoặc các ao, hồ. Nhằm tăng độ bền bỉ, tính dẻo dai và phòng mối mọt. Gỗ làm nhà ở Nam bộ được ngâm khá lâu so với các vùng miền còn lại, từ vài năm đến vài chục năm.

Phân giữa khu vực thờ, thân cột, hai bên vách và vật dụng

Hô Phú Đường hiện nay

Nhà cổ (88 tuổi) của gia đình ông Trần Quốc Bửu

Sài Gòn dưới triều... (Tiếp theo trang 21)

người Cao Mên nổi dậy. Ông là nổi kinh hoàng của người Cao Mên, là nhà cai trị tốt, công bằng, kiên quyết thậm chí không thể lay chuyển của dân An Nam. Ông là một ông quan đại diện toàn quyền cho nhà vua, được trao quyền đặc biệt, là tổng trấn không ai được hạch, được miễn tội chết, có quyền kết án và thi hành án tử hình mặc mọi kháng nghị của bộ Hình. Ông chỉ cần làm một tờ tấu đơn giản sau khi thi hành án. Nhờ vào những quyền đó, ông đã hoàn toàn bình định được Nam kỳ.

Không đi sâu vào vào cuộc sống riêng tư và công khai của ông, ta hãy lướt qua hành trạng làm quan của ông.

Là người thích chiến trận, ông cho xây dựng một cái kiêu như hí trường⁽¹⁸⁾ để cho người đấu với hổ hoặc voi. Ông cũng mê chơi gà và hát tuồng. Những trò như vậy chiếm hết thời gian rảnh rỗi của ông.

Năm nào cũng vậy, cứ sau Tết ít ngày, ông cho duyệt binh của sáu tỉnh ở Sài Gòn, tại đồn⁽¹⁹⁾ tập trận⁽²⁰⁾. Cuộc diễu binh nhằm vào hai mặt chính trị và tôn giáo hay đúng hơn là mê tín. Các cuộc diễu binh, với sự phô trương, chứng

tỏ sẵn sàng đè bẹp những sự lộn xộn đồng thời đuổi tà ma. Dưới đây là buổi lễ Ra binh diễn ra như thế nào:

Trước ngày 16 tháng Giêng, quan tổng trấn, sau khi ăn chay, mặc phẩm phục đại lễ, lên đền làm lễ tạ ơn vua; sau đó, sau ba phát súng thần công, lên kiệu, có quân tiền hô hậu ủng. Đám rước ông như vậy qua cửa Gia Định môn hoặc cửa Phan Yên môn, đi qua bên cạnh Chợ Vải, ngược theo đường Mac-Mahon (Nam Kỳ Khởi Nghĩa) để tới các mô sủng⁽²¹⁾.

Tại đây, người ta bắn súng thần công, thao diễn binh lính và voi. Sau đó, quan tổng trấn đi theo đường sau Thành⁽²²⁾ tới xưởng thủy binh⁽²³⁾ để xem một trận chiến giả của thủy binh, rồi quay về thành. Trong khi diễn ra đám rước, dân chúng tạo rất những tiếng động âm ỹ, đốt pháo để đuổi tà ma khỏi ám vào nhà. Vào Tết thứ hai⁽²⁴⁾, tức là vào tháng 5 Âm lịch, tổng trấn tới làm lễ ở ruộng tịch điền (ruộng để vua hoặc khâm sai của vua tới tự tay cấy để làm gương cho dân chúng). Nơi dành cho lễ tịch điền nằm ở gần đối diện với bệnh viện của các nữ tu dòng Sainte-Enfance ở Thị Nghè.

xung quanh đều được chạm trổ tinh vi, sắc sảo. Rong, phượng, hoa cúc cách điệu và sơn nhũ vàng. Bốn cột trụ to giữa nhà có treo liên phong thủy, làm bằng gỗ cần xà cừ. Mỗi góc nhỏ của ngôi nhà đều cho thấy sự bài trí tỉ mỉ, khéo léo.

Những ngôi nhà cổ ở Cù lao Giêng tuy có những điểm khác nhau nhưng vẫn mang đậm tinh thần, văn hóa miệt vườn Nam bộ. Những ngôi nhà dù khang trang, bề thế hay nhỏ bé, đơn sơ vẫn lảng thâm nép mình sau những vườn cây. Nhà không chỉ là nơi để ở mà còn là chứng nhân của lịch sử, thời gian. Ngôi nhà kể những câu chuyện riêng về số phận, tâm hồn, cuộc đời của mỗi con người, mỗi thế hệ. Nhà là nơi lưu giữ bao giá trị vật chất, tinh thần vô giá.

Nhà cổ là một phần quan trọng của quần thể kiến trúc mang đậm dấu ấn lịch sử và các giá trị văn hóa, tinh thần của

Cù lao Giêng nói riêng và huyện Chợ Mới nói chung. Chính quyền địa phương cần có những đề án cụ thể, thiết thực để nâng cao vai trò, ý thức cư dân trong vấn đề bảo tồn và phát huy nhà cổ. Đưa ra những chính sách ưu đãi và phối hợp với ngành du lịch. Ứng dụng mô hình du lịch sinh thái cộng đồng: thăm vườn cây ăn trái (xoài VietGap), làng nghề thủ công truyền thống (vẽ tranh kiếng ở 3 xã Long Điền B, Long Giang, Long Kiến, huyện Chợ Mới; nắn lò đất ở Cù lao Phú Tân...) và khám phá quần thể kiến trúc cổ Cù lao Giêng: Tu viện Phanxico, Nhà thờ Cù lao Giêng, Thành Hoa tự, đình Tấn Mỹ, phủ thờ Nguyễn Tộc, nhà cổ trăm tuổi... Đẩy mạnh phát triển dịch vụ homestay, bãi tắm, cầu tàu đón khách để xây dựng mô hình làng nghề du lịch bền vững, chuyên nghiệp; góp phần phát triển kinh tế - xã hội địa phương và quảng bá

rộng rãi hình ảnh cù lao xinh đẹp, độc đáo của miền sông nước. ■

TÀI LIỆU THAM KHẢO:

1. Cù lao Giêng (Wikipedia).
2. Trịnh Hoài Đức, *Gia Định thành thông chí* (Lý Việt Dũng – Huỳnh Văn Tới dịch, Nxb. Đồng Nai, 2004).
3. Sơn Nam, *Lịch sử An Giang* (Nxb. Trẻ, 2009).
4. Ngô Kế Tự, *Nhà xưa Nam bộ* (Nxb. Thời Đại & Cty Sách Phương Nam, 2013).
5. “Kiến trúc nhà gỗ Nam bộ” (*nhagodep.info*, 27-9-2016).
6. Huỳnh Công Cẩn, “Cù lao Giêng – Chợ Mới phát triển kinh tế gắn với du lịch sinh thái” (*tuyengiaoangiang.vn*, 25-11-2017).
7. Hòa Hội, “Cù lao hút khách” (*tienphong.vn*, 26-7-2018).
8. Hạnh Châu, “Làm gì để phát triển Cù lao Giêng” (*baogiang.com.vn*, 26-9-2018).